

کتابهای رسیده

سه کتاب خارجی چاپ ایران

1- Coins, Medals, and Seals of the SHAHS of IRAN (1500-1941)

تألیف H. L. Rabino di Borgomale که در سال ۱۹۴۵ در لندن به

چاپ رسیده بود .

2- Die Tehlesui - Ligenden auf den

از پرفسور D. Justus Olshausen که در سال ۱۸۴۳ (۱۳۰ سال پیش) در

کپنهاگ چاپ شده بود .

3- A. Hoard of Hardy Parthian Drachms

تألیف آقایان D. G. Selwood, M. T. Abgarians

این کتابها سالها پیش در کشور های انگلستان و دانمارک به چاپ

رسیده بود و از منابع معتبر درباره سکه های ایرانی هستند که به سبب

نایاب بودن آنها، دسترسی محققان بدانها بسیار دشوار می بود . اینک آقای

محمد مشیری که از محققان رشته سکه شناسی ایرانند و مؤسسه ای نیز به

نام « مؤسسه سکه شناسی ایران » برای حفظ ارتباط علمی با مجمع سکه

شناسی و دانشگاهها و موزه های جهان دایر کرده اند ، کتابهای مزبور را با

چاپ افست تجدید طبع نمودند . این اقدام آقای محمد مشیری و همچنین

مؤسسه سکه شناسی ایشان که با داشتن آرشیوی از عکس سکه‌ها و نشانها و مدالها و مهرهای شاهان ایران و کتابخانه‌ای مجهز می‌تواند نقش مؤثر و ارزنده‌ای در روشن نمودن گوشه‌هایی از تاریخ و فرهنگ ایران داشته باشد، از اقدامات بسیار اساسی در راه جمع‌آوری مدارک اصیل تاریخ ایران است و ما توفیق هر چه بیشتر ایشان را در این راه آرزو مندیم.

سفرنامه میرزا فتاح‌خان گرمرودی به اروپا

در زمان محمد شاه قاجار

به کوشش فتح‌الدین فتاحی - شانزده + ۱۱۸۲ صفحه قطع وزیری

تهران ۱۳۴۷

این کتاب که با حجم زیاد، کاغذ اعلی، تصاویر و کراورهای بسیار و جلد چند رنگ و زیبا به سرمایه مؤلف به چاپ رسیده شامل سه سفرنامه است که به قلم میرزا فتاح‌خان گرمرودی از منشیان عصر محمدشاه قاجار نوشته شده.

رسالة اول مربوط به سفرها موریت میرزا حسین خان آجودانباشی است (از ص ۷۲۵ - ۹۳۸) که پیش از این توسط آقای محمد مشیری نیز به چاپ رسیده بود.

رساله دوم بنام شب‌نامه (از ص ۹۳۹ تا ۹۹۱) شامل شرح مشاهدات و مسموعات میرزا فتاح‌خسان درباره شب نشینیه‌ها و خوشگذرانی‌های مردم انگلستان و فرانسه می‌باشد.

رساله سوم توصیف، سفر و مأموریت میرزا فتاح‌خان در ممسنی فارس است (از صفحه ۹۹۲-۱۰۳۴) .

بدین ترتیب ۸۷۳ صفحه دیگر کتاب به توضیحات و حواشی و تعلیقات ناشر کتاب اختصاص دارد.

در این تعلیقات مفصل که حجم آن بیش از دو برابر متن اصلی سفرنامه هاست، آقای فتاحی به تفصیل تمام از شرح حال حسین‌خان آجودانباشی، همراهان او، علل و مقدمات مأموریت آجودانباشی، لشکر کشی محمدشاه به هرات، جریان جنگ‌های ایران و هرات، مداخلات انگلیسها، قطع رابطه ایران و انگلیس صحبت نموده است (از صفحه ۱ تا ۷۲۵) و سپس ۱۳۰ صفحه آخر کتاب به مطالب پراکنده دیگر تخصیص داده شده .

از مشاهده حجم تعلیقات به تلاش و زحمت چشم گیر آقای فتاحی می‌توان پی برد ولی متأسفانه محشی محترم در تدوین حواشی و تعلیقات، اصول تحقیق را رعایت نکرده است و برای بسیاری از حواشی هم حواشی و توضیحات دیگر آورده و در حقیقت کتاب شامل حواشی بر حواشی و تعلیقات بر تعلیقات شده است و در نتیجه هنگام مطالعه و بررسی کتاب رشته تفکر و استنتاج از دست می‌رود و خواننده در میان انبوهی از اطلاعات و مدارك سرگردان می‌شود چنانکه در جایی که از برخورد حسین‌خان آجودانباشی با میرزا علی محمد باب صحبت می‌کند، صفحات متعددی را به تاریخچه پیدایش باب و طریقت او و کتاب نقطه الکاف و مؤلف آن و نظر او دارد بر او در باره کتاب مزبور ذکر

رساله شخصی سیاح که در تفصیل قضیه باب نوشته و کتاب کنت دو کینو در مورد بابی‌ها و نظرات برخی دیگر از مورخان و نویسندگان در خصوص قضیه باب اختصاص داده است (از ص ۹۷ تا ۱۳۶) و یا چون هنگام شورش مردم فارس در زمان حکمرانی آجودانباشی (۱۲۶۴ ه. ق) میرزا فتاح‌خان سمت منشیگری آجودانباشی را داشته و چهل و یک سال بعد هم (۱۳۲۳) مقارن با حکمرانی شجاع السلطنه در فارس، نوّه میرزا فتاح‌خان منشی شجاع السلطنه بوده، شرح مبسوطی از شورش اهالی شیراز در سال ۱۳۲۳ با ذکر اسناد و عکس آنها گفته شده است (از ص ۱۶۸ تا ۱۸۸) و باز به تناسب ذکر دشمنی میرزا تقی‌خان امیر کبیر با آجودانباشی، پنجاه صفحه از کتاب به احوالات میرزا تقی‌خان و نظرات دیگران درباره قتل او و علل آن ذکر شده است (از صفحه ۲۲۶ تا ۲۷۶) و همچنین اسنادی که راجع به مشروطیت ایران نقل شده (از ص ۲۷۶ تا ۳۱۰) بکلی خارج از موضوع می‌باشد.

ایراد دیگری که بر این کتاب وارد است، چاپ عکسها و تصاویری است که به هیچوجه با موضوع کتاب تناسب ندارد از جمله تصویر آقا محمدخان قاجار در ضمن شرح مأموریت آجودانباشی به اروپا و مخصوصاً عکس ولادت نامه محشی کتاب و گواهی چندتن از اشخاص مبنی بر صحت تاریخ ولادت ایشان (ص ۱۸۸). به علاوه بیشتر عکسها و تصاویر و گراورها در جای خود قرار نگرفته‌اند.

بر مطالب مذکور در فوق این نکته را نیز باید افزود که کتاب مورد بحث فاقد فهرست اعلام است و با در نظر گرفتن حجم کتاب (۱۱۸۲ صفحه) به خوبی می‌توان دشواریهای یک محقق را در مطالعه و بهره‌برداری از محتوای این کتاب مجسم نمود.

ولی بهر حال کتاب آقای فتح‌الدین فتاحی از نظر اینکه اولاد و رساله آن نخستین بار به چاپ رسیده ثانیاً محتوی انبوهی از اسناد و مدارک تاریخیست

که آنها نیز تا کنون در جای دیگر چاپ نشده بود، دارای اهمیت خاص و مفید فایده بسیار می باشد.

زن در ایران عصر مغول

تألیف دکتر شیرین بیانی، دانشیار دانشگاه تهران

۱۶۸ + ۱۶ صفحه قطع وزیری - از انتشارات دانشگاه تهران - شماره ۱۴۱۵
تهران ۱۳۵۲

درباره زن ایرانی و مقام و موقع و نقش او در جامعه، همچنین کیفیات و مختصات زندگی خصوصی و اجتماعی در طول اعصار گذشته که چه و چگونه بوده، هنوز تألیفی تحقیقی در زبان فارسی سراغ نداریم. فقط نامی از بعضی زنان تاریخ و گاهی هم مختصر توصیفی از احوالات آنها در تاریخها و تذکرها دیده می شود که آن نیز بیشتر در مورد زنان ادیبه و شاعره است.^۱

با تألیف کتاب «زن در ایران عصر مغول»، نخستین بار پنجاه ای به تار این این ساز ناشناخته و مرموز آشنا می شود و امید است که با انتشار کتاب مزبور سد راه تحقیق در این زمینه شکسته شود و محققان دیگر هم به تحقیق درباره زن در اعصار دیگر ایران بپردازند.

کتاب خانم دکتر شیرین بیانی شامل چهار فصل به این شرح است:

فصل اول - راجع است به زن در ایران قبل از عهد مغول. درین فصل از زن در ادوار غزنوی، سلجوقی، خوارزمشاهی صحبت شده است.

فصل دوم - تحت عنوان «ازدواج و تشکیلات خانوادگی» متضمن مسائلی می باشد از قبیل آداب و رسوم ازدواج، مهریه، جهیزیه، طلاق، زنان غیر

۱- رجوع کنید به تذکره خیرات حسان تألیف اعتمادالسلطنه مقدم و کتاب «از

دایره تاپروین» تألیف آقای صدر کشاورز

عقدی (قوما یا صیغه و کنیزان)، اموال و ثروت آن، مسأله فرزند، اهمیت مادر، مقام زن، وظایف اودر قبال شوهر و خانواده، مذهب زن، پوشاک و طرز آرایش زنان، مرگ و تشریفات آن، اختیارات خوانین در ازدواج زنان قبایل و بالاخره نقش ازدواج در سیاست.

فصل سوم - درباره مقام و موقع زن در طبقات گوناگون جامعه می باشد. این فصل شامل مسائلی است مانند ملکه ها (خاتونها)، ملکه در سمت نیابت سلطنت، حکومت زن، عناوین و القاب، نفوذ سیاسی، شرکت در امور جنگی، درباره اموال و عواید، تشریفات درباری، کاخ و بارعام، ترتیب کوچ نشینی وارد، و وزنان در طبقات سه گانه اجتماع (اشراف، متوسطین، بندگان).

و بالاخره فصل چهارم. شامل معرفی هفت تن از زنان برجسته دوران مغل می باشد که تنها دو تن از آنان با تاریخ ایران بستگی دارند و پنج تن دیگر متعلق به تاریخ خاص مغل قبل از تشکیل سلسله ایلخانان ایران هستند. به طوریکه ملاحظه شد محتوای کتاب خانم دکتر شیرین بیانی مجموعه جامعیت از مسائل مربوط به زن که می توان آن را با اندک تغییر و تبدیلی به صورت طرحی برای تحقیق درباره زن در اعصار مختلف تاریخ ایران قرارداد. اما از بیان یک نکته درباره این کتاب ناگزیریم و آن این است که در کتاب خانم دکتر بیانی کمتر به زن در ایران توجه شده بلکه کلیه مسائل و نکاتی که به آن اشاره شده درباره زنان قبایل مغول و پیش از تشکیل سلسله ایلخانان در ایران است و اگر در پاره ای موارد به مطلبی مربوط به زن ایرانی برمی خوریم، اشاره ای اسطردادی بوده و بنا بر این، ایرادی هم به عنوان کتاب وارد می آید که بهتر بود عنوان آن «زن در عصر مغل» ذکر می شد نه در ایران عصر مغل زیرا اولاً ایران عصر مغل برای تاریخ ما مفهومی ندارد بلکه باید گفته شود «ایران در عصر ایلخانان». درست است که ایلخانان شعبه ای از مغولان بوده اند و آداب و رسوم حکومتی آنها هم کما بیش پیروی از همان

سنن و آداب مغولان بوده اما نباید نادیده گرفت که سلسله مغولان در ایران، رفته رفته تحت تأثیر آداب و رسوم و سنن و معتقدات ایرانی و نفوذ وزرا و دیوانیان ایرانی الاصل، تغییر یافته‌اند و مهمتر از همه اینکه رسوم و معتقدات آنها از جمله در مورد زنان، در جامعه ایرانی تأثیری نکرده‌است. ولی قدر مسلم اینکه کتاب خانم دکتر شیرین بیانی خاصه که نخستین کتابیست که درباره زن در دوره‌ای از تاریخ ایران نوشته شده از تألیفات نفیس امروز است و می‌تواند نمونه طرحی برای پی‌گیری این رشته تحقیق باشد. ما توفیق خانم دکتر بیانی را که خود از همکاران مجله بررسی‌های تاریخی نیز هستند خواستاریم.

تحقیق در افکار میرزا ملکم‌خان ناظم‌الدوله

تألیف دکتر فرشته نورانی

۲۲۷ + ۱۵ صفحه قطع وزیری کوچک - از انتشارات شرکت سهامی کتابهای جیبی
تهران ۱۳۵۲

درباره زندگانی میرزا ملکم‌خان و عقاید فلسفی، معتقدات دینی، کارها، اقدامات سیاسی، خصوصیات اخلاقی او و همچنین از اینکه آیا مبعوث ویا وابسته سیاست خارجی‌ها بوده یا نه، مطالب فراوان نوشته شده است و نظرات علیه و له بسیار آورده‌اند و چون مجموع این نوشته‌ها و نظرات را تحلیل کنیم به این نتیجه می‌رسیم که میرزا ملکم‌خان، هر که و هر چه بوده، به موازات زندگانی خصوصیش که شاید عاری از ضعف‌ها و لغزشها هم نبوده، بی‌گمان از پیشگامان بیداری ایران است و در تاریخ مشروطه ایران جانی و مقامی دارد که نباید آنرا به مناسبت باره‌ای نارسائیه‌ها و موارد ضعف اخلاقی او، نادیده گرفت.

تازه‌ترین کتابی که درباره میرزا ملکم‌خان بفارسی انتشار یافته‌است

کتاب خانم د کتر فرشته نورائی است. این کتاب تجدید نظری کلی بر رساله ایست که مؤلف در سال ۱۳۴۸ به عنوان پایان نامه د کترای تساریخ در دانشگاه کلرادو (آمریکا) گذرانیده است و به طوریکه خود مؤلف در مقدمه کتاب نوشته است در تکمیل آن رساله و تجدید نظر در آن، از اسناد خصوصی و آرشیوهای وزارت امور خارجه ایران و انگلیس و همچنین از مجموعه کامل رسائل خطی ملکم خان که در اختیار دانشمند محترم آقای د کتر فریدون آدمیت می باشد استفاده نموده است.

مؤلف در کتاب خود پس از تخصیص دو فصل به «سرگذشت و سرچشمه افکار» و «آثار و سبک نگارش» ملکم خان (از صفحه ۹ تا ۳۵)، به توصیف فلسفه اجتماعی، تفکر سیاسی، اقتصاد لیبرالیسم در افکار ملکم خان پرداخته (از صفحه ۳۵ تا ۸۲) و سپس او را به عنوان یک «متفکر اصلاحات در دستگاه دیوان» معرفی نموده است (از ص ۱۱۱ تا ۱۴۱).

یک فصل از کتاب خانم نورائی نیز به روزنامه قانون به عنوان «بیدار کننده افکار» (از صفحه ۱۸۵ تا ۲۲۵) و فصل دیگری به تشریح سیاست خارجی اختصاص دارد (۱۴۱-۱۶۷) و این فصل اخیر از مباحث جالب کتاب است.

از مطالب دیگری هم مثل الفبای ملکمی، جدال ملکم و دولت و داستان لاتاری نیز گفتگوهای شده است. فهرست منابع کتاب و تنوع آنها خود حاکی از وسعت تحقیقات مؤلف است.

با توجه به مندرجات این کتاب می توان گفت، کتاب د کتر نورائی، در حال حاضر جامع ترین کتابیست که تا کنون درباره شخصیت اجتماعی و سیاسی و اداری و فرهنگی میرزا ملکم خان و معرفی افکار و اندیشه های او تدوین شده است. اما در مبحث تحقیق درباره میرزا ملکم خان هنوز نکات فراموش شده بسیار است که باید روزی روشن گردد. از جمله ارتباط حاجی میرزا یحیی دولت آبادی با میرزا ملکم خان که در کتاب خانم نورائی از آن

ذکری نشده و همچنین روابط میرزا ملکم خان و ظل السلطان که این بحث را مؤلف بطور کوتاه و زود گذر (در ۲ صفحه) بر گزار کرده است و نیز از فصل مهمی شامل تأثیر میرزا ملکم خان در پیشگامان بیداری ایران و روشنفکران عصر قاجار گفتگویی بمیان نیامده است.

جهانگیر قائم مقامی

